

कल्पकता आणि स्व-शोध

इनोव्हेशन किंवा कल्पकता हा आता उच्च शिक्षणातील परवलीचा शब्द झाला आहे. कल्पना सुचण्याची ही प्रक्रिया नेमकी असते कशी, सुचलेल्या कल्पनेचे प्रत्यक्ष व्यवहारात रूपांतर करण्याचा प्रवास कसा असतो, याबाबतचे हे सदर.

प्रा. डॉ. सिद्धार्थ जबडे

या

आधीच्या लेख लेखाने आणि इनोव्हेशन आणि इन्क्युबेशनमधील फरक पाहिल्या.

इनोव्हेशन अर्थात कल्पकतासाठी निर्माण करावी लागणारी चुटकी याबद्दल आपण वेगवेगळे कल्पकतेच्या प्रक्रियेचा होच कधी आपण पुढे नेक. एकदा समस्या निश्चित झाली. की पुढची पायरी असते, त्या समस्याचे निराकरण कसे करावे, याचा विचार करण्यसाठी नेमकी कोणती कल्पना खात्री येईल, याचा विचार सुरू होतो. प्राथम्य आणि मानवाचा मूळ यामध्ये एक युरूपत करूक आहे. कल्पनाशक्ती, अन्वयय काढण्याची, विश्लेषण करण्याची आणि चिंत, शब्द किंवा इतर माध्यमांतून अभिव्यक्त होण्याची क्षमता मानवाकडे आहे, जी प्राण्यांकडे नाही. ही एक वैयक्तिक प्रक्रिया आहे. एकाच समस्यावर वेगवेगळ्या व्यक्ती वेगवेगळ्या

वेगवेगळ्या पद्धतीने विचार करतात. त्यांची पाहण्याची, विचार करण्याची पद्धत आणि अनुभव अण गोष्टींचा त्यावर प्रभाव पडतो. ही 'अंतर्गत बाहेर' असा प्रकारची शिकण्याची प्रक्रिया असते. या प्रक्रियेत विद्यार्थी किंवा व्यक्तीला स्वतःची विचार प्रक्रिया, अन्वयय लावण्याची क्षमता आणि कल्पनाशक्ती याचा वापर करावा लागतो. पद्यांका समस्यांचे निराकरण करताना स्वतःचा विचार करण्याची

कल्पकतेच्या उपात

असे आणि ती खराब होत असे, त्या वेळी एक कॉलर वापरून झाली, को दुसरी वापरली जायची आणि त्यामुळे ती धुवावनेच कट्ट वाचवले जायचे. या कॉलरची प्रकाश होते. श्रीमंत व्यक्तींकडेन स्टारबर्क फॅब्रिकने बनवलेली कॉलर वापरली जायची, तर सामान्य जनात वापरून बनवलेली कॉलर वापरली जायची. कॅरिस्टिच्याही पूर्वी रुक वापरले जायचे, ज्याची शान १५ व्या शतकात सध्याच्या एखाद्या मॉडगड्या घड्याळासारखी होती. स्टाचमधील प्रगतीमुळे रुममश्रीही काती झाली. डिपान जेहन डर त्यास या महिलेने त्या वेळी इंग्लंडमध्ये वापरल्या जात असलेल्या

स्टाचरीआ अधिक चांगली पद्धत विकसित केली. कॉलर महात्म्या वापून पुन्हाला

नक्की असा प्रस पडला असले. की थंड प्रदेशात कॉलर ठीक आहे. पण आपल्यासारख्या उष्ण आणि दमट प्रदेशात याचा उपयोग काय? आपल्याकडेच्या पारंपरिक वेगपैत आपण कधी कॉलर असलेले कपडे पाहिल्याचे आठवते का? आपल्याकडे कॉलर आवश्यक आहे का, असा प्रश्न कधी तुम्ही स्वतःला विचारून पाहिला आहे? नसेल, तर जरूर विचार करून पाहा.

कल्पकतेचा वर्ग

गेत्या भगात विषयकर्मा युनिव्हर्सिटीमध्ये आम्ही राबवत असलेल्या रुटडट इनोव्हेशन असिस्टन्स प्रोग्रामबद्दल मी लिहिते होते. विद्यार्थ्यांसमोर असेही ही कल्पना मांडली, तेव्हा त्यांच्याकडून उत्तम प्रतिसाद आला. त्यातील काही जणांनी त्यांना भेडसावत असलेल्या समस्या शोधून त्यावर उपाय शोधण्याचा प्रयत्न केला, तर काहींनी आसूबाजूला हिंसणाऱ्या समस्यांवर उपाययोजना शोधली. यातील एक प्रकल्प आगळावेगळा आहे. वृष्टिहीन व्यक्तींसाठी सध्या पाहरी काठी हा एक मोठा आधार आहे. होच काठी वेगळ्या पद्धतीने आणखी उपयुक्त बनवता येईल का, असा प्रकल्प विद्यार्थ्यांनी हाती घेतला काठीला भोंवक बसल्याने त्यांभर वाटेत येणारे अडथळे संबोधित व्यक्तीला मिळते शिवाय आरएफआयडी तंत्रज्ञानाद्वारे आपल्या पुढे नेमकी कोणती वस्तू आहे, याकडे ज्ञान वृष्टिहीन व्यक्तीला होते. अशी ही कल्पना आहे. विषयकर्मा युनिव्हर्सिटीने या प्रकल्पासाठी निधी दिली असून, याच्या फॅटससाठी अर्ज केला आहे. अंटिमोटिक् कॉम्पान्ट मॅन्युक्चरिंगर असेसिगरने लायन्स क्लबच्या सहकार्याने आयोजिल्या एका स्पर्धेत या प्रकल्पाला नुकतेच पारितोषिकही मिळाले आहे. उतम इनोव्हेशन हे असेच बक्षीसपत्र असते!

कॉलरचा इतिहास

गेत्या लेखात मी कॉलरच्या शोधाचा उल्लेख केला होता. मुळात कॉलर का शोधली गेली, त्याचा इतिहासही रचूक आहे थंड प्रदेशांमध्ये थंडीपासून संरक्षण करण्यसाठी कपडांचाचो निर्मिती झाली. थंडी मानेच्या भागातून आत जाऊ नये म्हणून कॉलर आली. या कॉलरला नेकटय बांधला. की थंडी आत जाण्यापासून संरक्षण होऊ लागले. टयचाही शोध लागण्यापूर्वी स्कार्फ आणि विनचा वापर केला जात होता. सुरवातीला ही कॉलर स्वतंत्रपणे शटाला जोडली जायची. थंडी जास्त असलेल्या देशांत शटव्हर जॅकेटही घातले जायचे; पण त्यामुळे बकीचा शट झालला जाऊन कॉलरची बाजू उघडी राहत

(लेखक विधुवर्मा युनिव्हर्सिटी, पुणेचे कुलगुरू आहेत.)